

EN BÜYÜK ENGEL MİLLETİN HAFIZASIYDI

Ali Balcı

2002 yılında Uludağ Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünden mezun olan Ali Balcı yüksek lisansını Sakarya Üniversitesi'nde yaptı. Doktorasını 2010 yılında tamamlayan Balcı, halen Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde doçent olarak görev yapmakta ve burada lisans/yüksek lisans düzeyinde dersler vermektedir. Türkiye'de Militarist Devlet Söylemi (Kadim Yayınları, 2011); Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar (Etkileşim Yayınları, 2013); Dış Politikada Hesaplaşmak: Ak Parti, Ordu ve Kemalizm (Etkileşim Yayınları, 2015), The PKK-Kurdistan's Workers Party's Regional Politics During and After the Cold War (Palgrave, 2016) başlıklı dört kitabı bulunmaktadır. Ayrıca Ethnicities, Journal of South Asian and Middle Eastern Studies, Insight Turkey, Mediterranean Quarterly, Turkish Studies, Uluslararası İlişkiler, Middle East Critique, Ortadoğu Etütleri, Akademik Orta Doğu gibi dergilerde makaleleri bulunmaktadır. Dr. Balcı ORSAM'ın yayınladığı Ortadoğu Analiz dergisinin de editörlüğünü yürütmektedir.

Geçmişteki darbelere kıyasla 15 Temmuz darbesinin başarısız oluşunun sebepleri nelerdir?

Türkiye’de 80’lerden sonra klasik yöntemlerle (hükümetin ilga edilmesi ve sivil yönetim kadrosunu askerin ele geçirmesi gibi) gerçekleştirilecek askerî bir darbenin yapısal imkânı sona ermiştir. 28 Şubat ve 27 Nisan bildirileri hükümetlerin asker tarafından uyarılması şeklinde gerçekleştiğinden klasik darbe tarifine uymaz. 15 Temmuz 2016 darbe girişimi ise yöntem ve amaçlarıyla klasik bir darbeye karşılık gelmektedir. Fakat fazlasıyla organize ve iyi planlanmış olmasına rağmen başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Neden başarısız olduğu uzun bir tartışmayı beraberinde getirecektir ve getirmiştir de.

Bu tartışmaya bir katkı olması açısından neden başarısız olduğu noktasında 6 farklı yapısal dinamiğin etkili olduğunu söyleyebilirim. Elbette darbenin erken saate alınmak zorunda kalması, Erdoğan’ın liderliği gibi çok sayıda faktör bu başarısızlıkta rol oynamıştır. Neden tarihin bu zamanında böylesine organize bir darbe başarısız oluyor sorunun yapısal cevaplarını anlamak çok daha elzemdir.

İlki, iletişimin 1990’lar öncesinde olduğu gibi kontrolünün imkânsız hale gelmesi. Diğer bir ifadeyle darbe girişimcilerinin, darbeye di-

renecek ve bu direnişi mobilize edecek kişilerin iletişim imkânlarını kapatmalarının imkânsız oluşu. Dolayısıyla bu bize darbeyi her şeyi olup bittikten sonra haber almış olan Menderes’in destekçilerinin neden bir itaatsizlik ortaya koyamadığını da açıklıyor. 15 Temmuz’u 16 Temmuz’a bağlayan darbe gecesi Başbakan’ın ve daha da önemlisi Cumhurbaşkanı’nın kalabalıkları darbe aleyhine mobilize etme imkânı darbeyi başarısız kılan en önemli yapısal nedenlerin başında geliyor.

İkincisi, ilkinin yeterince açıklayıcı olmadığı noktada devreye giren bir faktör. Örneğin “Mısır’da Mursi destekçilerini sokağa çağırma imkânına sahipken nasıl oldu da darbe gerçekleşti?” sorusunu da cevaplayabilir. Bu faktör Türkiye’de askerî darbenin ana omurgasını oluşturan silahlı gücü dengeleyebilecek başka bir silahlı gücün mevcudiyetidir. Bu güç, önemli ölçüde Emniyet teşkilatı olduğu gibi, darbe fikrine karşı çıkan ordu içindeki silahlı unsurlar da buna dahil edilebilir. Bu dengeleyici güç 15 Temmuz örneğinde kritik operasyonları üstlendiği gibi, sokağa inen halkla birlikte hareket ederek darbeci birimleri teslim almıştır.

Peki, polis neden askerlerden yana değil de halktan yana tavır aldı?

Bu kritik soru bizi üçüncü respite götürür zaten. Neden Emniyet, darbe yapanlardan yana değil de, sivil hükümetten yana tavır aldı? Bu soru önemli çünkü darbe Cemaat'e yönelik tasfiyelerin henüz başlamadığı 2013 yılında yapılmış olsaydı, Emniyet büyük olasılıkla darbecilerden yana tavır alacaktı. Aradan geçen üç yılda iktidarın düşmanını hem tanıması hem de önemli ölçüde tasfiye etmesi, dengeleyici silahlı gücün devreye girmesini sağlayan en önemli dinamiktir.

Dördüncü yapısal faktör yine üçüncüsüyle ilgili. AK Parti'nin iktidarda geçirdiği uzun süre, kamu kurumları (belediyeler, valilikler vs.), basın ve iş dünyası üzerinden bir "sadakat" üretilmesini sağlamıştır. Dolayısıyla bu kurumsal aktörlerin darbeye fiili olarak direnmesi (örneğin İstanbul Büyükşehir Belediye'ni ele geçirme sırasındaki direniş) darbe unsurlarının mevzi kazanmalarını engellemiştir.

Beşinci olarak, hem akademik/entelektüel düzeyde hem de siyasî düzlemde önceden yaşanan kötü hatıraların sebep olduğu ciddi bir darbe karşıtlığının zuhur etmesidir. Dolayısıyla darbe karşıtı bu kültür sayesinde, uzun süredir hükümete şiddetle muhalefet edenleri de dahil etmek mümkün, darbedense AK

Partiye destek vermek çok daha ağır bastı.

Sonuncu yapısal sebep nedir?

Son ve belki de en önemli neden, daha önceki darbelerin gerçekleştiği ortamdan farklı olarak bugün Türkiye'de ideolojik pozisyonların ötesinde güçlü ve geniş bir orta sınıfın varlığıdır. Orta sınıf siyasî krizlerde kaybetme ihtimali en yüksek olan sınıftır. 1980'lerden itibaren yaşanan ekonomik liberalleşmenin ürettiği bu orta sınıf İstanbul ve Ankara'da sokaktaki tankların karşısına çıkan ve onlarla adeta sokak savaşını yürüten kalabalığın önemli bir kısmını oluşturuyordu.

15 Temmuz darbe girişimi ile çağdaş darbeler arasındaki benzerlikler ve farklılıklar nelerdir?

Bize en yakın ve en aşina olduğumuz darbe Mısır'da 2013 yılında, Mursi yönetimine yönelik Sisi liderliğinde gerçekleştirildi. İki ülke arasındaki toplumsal dinamiklerdeki farklılık ve Cemaat gibi bir yapılanmayı istisna edersek karşılaştırma yapmak mümkün. Bu karşılaştırmanın en temel sorusu sanırım şöyle formüle edilebilir: Mursi taraftarları Mısır'da sokağa dökülmesine ve Mursi'nin darbeye direneceğini ilan et-

Hem akademik/entelektüel düzeyde hem de siyasî düzlemde önceden yaşanan kötü hatıraların sebep olduğu ciddi bir darbe karşıtlığının zuhur etmesidir. Dolayısıyla darbe karşıtı bu kültür sayesinde, uzun süredir hükümete şiddetle muhalefet edenleri de dahil etmek mümkün, darbedense AK Partiye destek vermek çok daha ağır bastı.

mesine rağmen neden askerî darbe başarılı oldu?

Bu bizi darbenin tek başına halkın sokağa inmesiyle engelleneceği gibi romantik bir analizden de kurtarabilir. Bu, halkın darbenin engellenmesindeki rolünü inkâr etmek değildir. Aksine silahsız kalabalıkların silahlı bir darbe gücüne karşı direnişinin tek başına başarıya ulaşma şansının olmadığını söylemeye çalışıyorum. İlk soruya cevaben belirttiğim 6 dinamikten Mursi yönetimindeki Mısır söz konusu olunca sadece bir tanesinin geçerli olduğunu (darbe aktörlerinin iletişimde mutlak kontrolü kurmasının imkânsızlığı) görüyoruz. O da Türkiye'deki kadar belirgin ve etkili değildi. Sonuç, maalessiz Mısır'da ordunun çıplak gücü karşısında herhangi bir koruyucusu olmayan darbe

karşısı direnişçiler hem hayatlarını hem de demokrasilerini kaybettiler. Bu ayrımı sanırım romantizme takılıp kalmanın bizi ne kadar yanlış bir noktaya taşıyacağını göstermesi bağlamında önemlidir.

Bu darbe gelecekte TSK'yı nasıl etkiler? Büyük bir prestij kaybetti. Telifisi için ne tür önlemler alınabilir?

Kısa ve uzun vadeli etkiler olarak ikiye ayrılabilir. Kısa vadede yüzleşeceğimiz etkilerin herkesin farkında zaten. Türk Silahlı Kuvvetleri, Türkiye için PKK ve DAESH ile mücadelenin önemli bir ayağını, yani sahadaki mobil gücünü oluşturmaktadır. TSK içinde yaşanan belirsizlik ve güvensizlik bu iki mücadeleyi de önemli ölçüde etkileme

potansiyeline sahip. Fakat bu noktada iki olumlu durumdan bahsetmek gerekiyor. Birincisi son üç yıldır darbeci Cemaat sınıfından temizlenen Emniyet her iki terör örgütü ile mücadelede etkin ve TSK'nın durumundan kaynaklanabilecek zafiyeti kapatabilir. İkincisi, TSK enerjisini ciddi ölçüde tüketen bir ayak bağından kurtulmuş oldu. Bu yeni durum TSK'yı terörle mücadelede daha etkin hale getirebilir.

Uzun vadeli etkilere gelince bu konuda daha çok temenni ağırlıklı öngörülerde bulunabilirim. Birincisi, TSK'nın demokratik standartlara çekilmesi. Bu zaten uzun süredir hayata geçirilmeye çalışılan yapısal bir düzenleme ve devam edilmesi gerekiyor. Geçerken belirtmek gerekiyor ki, bu yapısal düzenlemeye yaklaşık 15 yıldır devam eden ordunun demokratikleşmesi çabalarına rağmen girilen bir askerî darbemiz oldu. Bu paradoksun daha detaylı çalışmalarla açıklanması gerekiyor. İkincisi, genelde bütün devlet kurumlarında, özelde ise TSK'da liyakat temelli bir personel sisteminde ısrar ve hassasiyet gösterilmesi.

Üçüncüsü, TSK'nın toplumla ilişkisini restore etmesi. Darbe yapan ve kendi vatanı ile arasında ideolojik duvarı olan bir ordu yerini bürokratik bir kurum olarak vatandaşın hizmetinde olan

bir orduya dönüştürmek bu restorasyonun temel hedefidir. Yine toplumda militarizm olarak tanımlanabilecek kültürün, diğer bir ifadeyle her hal ve şart altında orduyu öncelemek, meselelerin çözümünde ordunun yöntemlerini öncelikli görmek gibi semp-tomları olan toplumsal bir vakıadan kurtulmak da gerekiyor. Gündelik hayatımızda sıradan sohbetlerimizde bulduğumuz siyasî çözümlerin askerî yöntemleri normalleş-tiren çözümler olmaktan çıkması gerekiyor.

Harp okullarında oku-tulan müfredat ve eğitim anlayışına müdahale etmek de gerekmez mi militarizmi yok etmek için?

Elbette, ordu ve toplum arasındaki ilişkinin yeniden düzenlenmesi noktasında en önemli adımların başında bu gelmektedir. Subayların eğitiminde kullanılan müfredat ordu mensupları ve toplumun geri kalanı arasında asker lehine işleyen bir hiyerarşi kurmaktadır. Bu hiyerarşinin kendisi askerî darbeleri mümkün ve rasyonel hale getiren temel unsur oldu.

Son olarak gelecekte ordu içinde Cemaat veya başka guruplara hizmet edecek cuntaların oluşumunu engellemek için neler yapılabilir?

TüWvzvrk Silahlı Kuvvetleri, Türkiye için PKK ve DAES ile mücadelenin önemli bir ayağını, yani sahadaki mobil gücünü oluşturmaktadır. TSK içinde yaşanan belirsizlik ve güvensizlik bu iki mücadeleyi de önemli ölçüde etkileme potansiyeline sahip.

Bir önceki soruda belirtilen temennilerin yanı sıra siyasî aktörlerin, “orduda siyasallaşma” diye tabir edilecek bir olgunun ne kadar hassas bir konu olduğunun farkında olması gerekiyor. Biliyoruz ki, daha önceki askerî darbeler ordunun siyasallaşmasının bir sonucudur. Bu siyasallaşma ve ordunun kendisini bir siyasî pozisyonun koruyucusu olarak görmesi, bu ülkenin çok sayıda darbe görmesinin en önemli nedenlerinden biridir. AK Parti’nin en önemli hatalarından biri bu siyasî ideolojinin tasfiyesini kestirme bir yoldan gerçekleştirme politikası olmuştur. Bunun başka bir siyasallaşmaya (yani orduda Fetullahçı yapılanmaya) kapı açacak şekilde yürütülmesi olmuştur. Dolayısıyla

son darbe (girişimi) bu yeni siyasallaşmanın sonucudur. Böylesi bir tehlikeyle karşılaşmanın en önemli garantisi ordunun (ve benzer şekilde Emniyetin de) siyasallaşmasının önüne geçilmesidir.

Son yaşadığımız elim hadise neticesinde “Türkiye için darbeler dönemi sona ermiştir” deniliyor. Katılıyor musunuz?

Kaleme aldığım akademik çalışmalarda temel iddiam Türkiye’de klasik tarzda askerî darbelerin 1980’lerin sonu itibariyle sona erdiği şeklindeydi. Diğer bir ifadeyle, askerî darbe teşebbüsü olabilir ama bunun gerçekleşmesi mümkün değil fikrini savunuyordum. Fakat 15 Temmuz darbesinin planlanan saatte, yani sabaha karşı yapılması

durumunda çok daha ciddi sonuçları olabileceği ihtimali bizi bu darbeyi hiçbir şekilde hafife almamamız gerektiğini gösteriyor. Nitekim çok iyi planlanmış ve zekice düşünülmüş bir darbe planı ile karşı karşıyayız. Fakat bu rezerve karşılık sorunuzda bahsettiğiniz argümana katılıyorum. Bunu yukarıda darbenin neden başarılı olmadığını açıklarken kullandığımız yapısal nedenlerden hareketle söylüyorum. Üstelik bu nedenlere yeni ve hayli önemli bir yenisi daha eklenmiş durumda. Darbeye teşebbüs edecek olanlar sadece başarılı darbe örneklerine sahip değiller artık. Artık darbeyi bastırılmış bir ülke ve toplum var. Milletın hafızası

darbeye yelteneceklerin aşması gereken en büyük engel.

AK Parti hükümetlerinin en büyük hedeflerinden bazı yasakları kaldırılarak temel hak ve özgürlüklerin genişletilmesi idi. Diğer bir ifadeyle Türkiye'nin normalleşmesi idi. 15 Temmuz darbe girişimi bu politikaları olumsuz etkiler mi?

Olumsuz etkileyeceğini düşünmüyorum. Darbe AK Parti iktidarına siyaseten son aşamaya gelindiğinde, çok ciddi ideolojik çatışma yaşadığı aktör ve kurumların kendisinin yanında olduğunu gösterdi. Bu çok hafife alınacak bir deneyim değil diye düşünüyorum.

* Bu mülakat *Derin Tarih* dergisinin Ağustos 2016 sayısından alınmıştır.

ORSAM, Ortadoğu konusunda faaliyet gösteren tarafsız bir düşünce kuruluşudur. ORSAM Ortadoğu ile ilgili bilgi kaynaklarını çeşitlendirmeyi ve bölge uzmanlarının düşüncelerini Türk akademik ve siyasi çevrelere doğrudan yansıtabilmeyi hedeflemektedir. Bu amaçlar doğrultusunda ORSAM, Ortadoğu ülkelerindeki devlet adamlarının, bürokratların, akademisyenlerin, stratejistlerin, gazetecilerin, işadamlarının ve sivil toplum kuruluşları temsilcilerinin Türkiye’de konuk edilmesini kolaylaştırarak, yerel perspektiflerin güçlü yayın yelpazesıyla gerek Türkiye gerek dünya kamuoyuyla paylaşılmasını sağlamaktadır. ORSAM yayın yelpazesi içinde kitap, rapor, bülten, politika notu, konferans tutanağı ve ORSAM dergileri *Ortadoğu Analiz* ve *Ortadoğu Etütleri* bulunmaktadır.

©Bu metnin içeriğinin telif hakları ORSAM’a ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar ve yararlanma dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz. Bu raporda yer alan değerlendirmeler yazarına aittir. ORSAM’ın kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.

ORSAM

Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM)

Süleyman Nazif Sokak No: 12-B Çankaya / Ankara

Tel: 0 (312) 430 26 09 Fax: 0 (312) 430 39 48

www.orsam.org.tr